

A magyarság és a magyar kultúra jövőjében bízva

Beszélgetés Cs. Nagy Ibolya irodalomtörténésszel

Fotó: Vadócz Dávid

Irodalomtörténészként, szerkesztőként, kritikusként határozott létszemléletéhez, értékrendjéhez hűen, elhivatottan végzi munkáját az anyaországi és a határon túli magyar kultúra megismertetéséért és védelméért.

– Több könyv, általad szerkesztett kötet, számos tanulmány, kritika, interjú, tudósítás, esszé, a kultúra több területén értékmentő, értékőrző közéleti tevékenységed ellenére, szerénységedre vallóan viszonylag kevés információ található rólad. Honnan, milyen szellemi környezetből érkezted a Kossuth Egyetemre? Miért éppen oda, és miért magyar–néprajz–népművelés szakokra?

– Anyai ágon pécsváradi (meg zengővárkonyi, császtai), tehát a Mecsek környéki, apai ágon alföldi, kisújszállási paraszti környezetből valók a felmenőim, a dédszülőkhöz biztosan. A szüleim Pesten találkoztak, oda mentek világot látni, édesanyám egy panzióban dolgozott, főzött, s később ez lett a már tanult mestersége; apámat egy fotón, hófehér köpenyben, fűszerbolti segédként látom a bolt előtt állva. Őt nem ismertem, hosszú történet, csak a lényege röviden: 1947 szeptemberében, egyéves születésnapomon *eltűnt*, s ez a státus csak évtizedek múltán változott át *elmentre*, amikor hírért kaptuk, hogy egy belga–francia határmenti városkában élt, dolgozott, ott is halt meg. Anyánk – a bátyám akkor hároméves volt – pár évig küszködött még Pesten az ilyen-olyan állásokkal,

Csillebércen is dolgozott az úttörőtábor konyháján, azután visszaköltöztette a családot a szülőfalujába, s a Pécsváradhoz tartozó Szilágypusztán lett az állami gazdaság főszakácsa. Ismét néhány év elteltével átköltöztünk a Mecsek túlfelére, ott pedig a Bikali Állami Gazdaság üzemi konyháján kapott főszakácsi állást. Ez – az elmondottnál jóval bonyolultabb – szociális környezet, s te a szellemit kérdezed. Egyrészt azonban a jó és rossz élettapasztalások szellemi értelemben is alakítják az embert, másrészt mégis: a szüleim rövid házassága alatt összegyűlt kicsiny, egyetlen polcnyi, de igen érdekes házi könyvtár lett az én *intellektuális fejlődésem* alapja. Amennyiben annak tekinthető, hiszen tíz–tizennégy éves korom között ennek a polcnak a tartalmát olvastam, egytől egyig olyan könyveket, amelyek határozottan nem gyerek kezébe valók, nem is értettem belőlük semmit. Színek szerint olvastam: előbb a tizenkét piros-arany, Athenaeum kiadású Móricz-sorozat köteteit, ezek, kissé rongyoltan, ma is megvannak. Utána a kék-arany, szintén Athenaeum-féle történelmi műveket, amelyek közül egyre emlékszem, Hegedűs Lóránt *Két*

Andrássy, két Tisza című könyvére, a tartalmára viszont egyáltalán nem. De a pár kötetes (fehér) Nyirő-sorozat, kivált a *Kopjafák* tájképei, a havasok, a viselet, az ételek, a munkafolyamatok leírásai élesen megőrződtek bennem, főleg a vizuális memóriámban, s amikor, már egyetemista koromban először jártam Erdélyben, Farkaslakán is, s a Tamási-portán elénk toppant a házigazda, Gáspár bácsi, elfogott valamiféle felismerés-ráismerés-érzet. Később, a hatvanas évek elején, az akkor szokásos – ma már tudom, hogy igen jó irodalmat ajánlgató – utazó könyvárusoktól apránként megrendeltük a Magyar Helikon Balzac-sorozatát, az *Emberi színjátékot* (barna), megvettük Thackeray *Hiúság vásárát* (rózsaszínes) és Boccaccio (világoskék) novelláit: ezekhez sem értem még fel igazán ésszel, de, gondolom, nem rontottak rajtam. (Az egyetemi világirodalmi vizsgára ajánlottam is csoporttársaimnak, hogy a vaskos *Hiúság vására* helyett – a méretre emlékeztem – a rövidke *A nagy Hogarty gyémántot* olvassuk, így is lett.) A dombóvári gimnáziumban azután, magyartanárunknak a kortárs irodalom iránti határozott érzékenysége folytán, valamint a tanórákon kívüli irodalmi szakkör jóvoltából – többek között – Csoórral is megismerkedtünk (a *Tudósítás a toronyból* című szociografikus művével szinte megjelenése pillanatában, 1963-ban, majd magával az íróval is, vendégünk volt a gimnáziumban). De a dombóvári kisiskolai életére, meg a tolnai szülőtájról is emlékeztetve, Illyés-műveket is olvastatott – és elő is adatott – velünk a tanárunk. És rendszeresen a városi könyvtárba zavart bennünket friss irodalmi folyóiratokat olvasni. S még valamit megjegyeznek: Baranya megye soknemzetiségű táj, Bika-lon például igen sok sváb élt, osztálytársaim legalább fele is az volt. A tágabb családomban a házasságok révén később lettek Nádszegről hazatelepült – a reszlovakizációnak ellenálló – felvidékiek (sógornőmék), a Szászvár közeli Aparthantról kizavart, „bundista” (vagy nem!)

svábok, akik visszajöttek a szülőföldjükre; de az 1940 után (bácskai kitérővel) az „anyaországba” került, s 1945-ben – zömmel a kizavart, baranyai svábok házaiba költöztetett – bukovinai székelyek is. Bonyolult, nemegyszer traumatikus életsorsokat, történelmi összefüggéseket, más szokásokat, másféle kultúrát ismerhettem meg általuk. S hogy a kérdésed másik része se maradjon válasz nélkül: a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemet a magyartanárom ajánlotta, azt mondta, jó hely, s nem bántam meg, hogy hallgattam rá; a tudományos tartalmaiban nehezen leírható népművelés szakot az abban az évben nem induló néprajz helyett vettem föl (utóbb iratkoztam be a néprajzra); a magyar szak pedig, érdeklődésem okán eleve adódott. Lehettem volna halbiológus is, a bikali gazdaság társadalmi ösztöndíjjal támogatott, hatalmas halgazdasága, halastavai mellé képzett szakemberként visszavárt volna, de az irodalom nagyon vonzott, a halak viszont egyáltalán nem, s szerencsére nem noszogott a cserére senki.

– *Az egyetemen milyen közösségbe kerültél? Voltak meghatározó mestereid? Az akkor uralkodó ideológiával szemben hogyan tudtad érvényt szerezni törekvéseidnek, elképzeléseidnek?*

– Az mindig véletlen, hogy egy iskolai, egyetemi közösség épp milyen lesz. 1965-ben a magyar-népművelés szakon egymás mellé sodorta a véletlen Ablonczy Lászlót, Pálfy G. Istvánt, Márkus Bélát, jómagamat, de másokat is még, így fölöttünk járókat – Görömbei András, Imre Lászlót, majd Bertha Zoltánt is, akiket kezdetől erős kohéziós erő kötött össze: kulturális-irodalmi, szellemi, ideológiai-eszmei értékazonosság. Márkus Bélával végzős egyetemistaként házasodtunk össze, s nagy ajándéka az életnek, ebben is szerencsések vagyunk, ha a barátságok is túlélnek az évtizedeket, és (leginkább) a politikai változásokat. Viszont ne lepődj meg: ideológiai csatáink az egyetemen nem voltak, ilyesmire nem emlékszem. (Ez nem zárja ki, hogy

másoknak igen.) Az nem csata, nem huszáros érdekérvényesítés, hanem személyes döntés, és az esetleges, indexbeli következmény vállalása, hogy bizonyos tárgyak esetén nem biztosítottuk folyamatos figyelmünkről az órát, a tanárt; ez így alakult például a *tudományos szocializmus* tantárgy esetében. S ott volt néhány kritikus népművelési *tudományterület* is. Ez a véletlen egybesodorta magyar–népművelési csoport, amely a magyar szakon elismerésre méltóan, vagyis jó jegyekkel honoráltan dolgozott, rendre birkózott a másik szak *magas* követelményeivel. Voltak látványos ellenállási akcióink, és bokáig jártunk például az *andragógia*, a *felnevelés akkor még úttörőnek* számító, oldalas meghatározásának értelmezési káoszában, de ez rajtunk kívül senkit nem érdekelt, az ideológiához sem volt túl sok köze. Ugyanakkor Bán Imre, Barta János professzorok, a régi magyar és a tizenkilencedik század irodalmának tudósai, az Adyt tanító Kovács Kálmán, a kortárs irodalommal foglalkozó Juhász Béla erős alapokat adtak. Velük szemben pedig semmiféle ideológiai ellentőrekvés érvényesítésére nem volt, nem is lehetett szükség. S nem volt Gunda Béla néprajztudós esetében sem.

– *Meghatározó szellemi közösség volt – regionális és országos szempontból egyaránt – az akkori Alföld folyóirathoz kapcsolódó kör. Kik tartoztak ehhez a társasághoz?*

– Az Alföld című folyóiratot a mi *bontakozó* időnkben egyetemi tanáraink vezették, Kovács Kálmán, Fülöp László rovatvezetőként, majd Juhász Béla. Volt egy kritikusi kör, amelyben a reménnyel kecsegtető irodalom szakosokat pátyolgatták, majd megjelenési lehetőséget kaptunk, megtisztelő felkéréseket kritika írására, s lett egy antológiánk, az *Együtt*, 1971-ben. A szerzők között voltak költők (például Aczél Géza, Gulyás Imre, Várkonyi Anikó, Ószabó István – nem a színész); a tanulmányírók között Ablonczy László, Márkus Béla, Kulcsár (Szabó) Ernő, Imre László, Takács Péter. Én Veres Péter-

Érminszenten, 1977-ben, Ady születésének századik évfordulóján.
(Jobbról: Filep Tibor, debreceni újságíró, Pálfy G. István,
Farkas Árpád, Ablonczy László, Márkus Béla, háttal: Cs.Nagy Ibolya.
Takarásban: Czine Erzsébet, A. Szabó Magda

ről írtam. Azután még egy kötet született 1975-ben, a *Közelítések*, hasonló szerzőgárdával, azt Görömbei András és Márkus Béla szerkesztették, írtak is bele, minden kritikus lírikust mutatott be. Jó iskola volt, sokat számított a támogató háttér.

– *Több író kezdte a pályáját újságíróként. Útirajzaid és esszéid finoman cizellált stílusa, gazdag nyelvezete akár tekinthető szépirodalomnak is. Dédelgetél írói ambíciókat? Mi vezetett az újságírás felé? Ablonczy László írta rólad, hogy már egyetemista korodban igen szókimondó voltál. Cikkeid némelyike meglehetősen nagy vihart kavart, állítható, hogy dokumentumértékűek azok a viták, amelyeket írásaid generáltak. Akik ismernek, tudják, nem rejtet véka alá a véleményedet, noha hangsúlyozod, hogy ez a privát állásponod. Mi inspirált a véleményed megosztására, milyen hatásra vártál a megjelent írásokkal kapcsolatban?*

– Író lenni? Ilyen ön(fel)értékelési zavar sohasem volt bennem. Újságíró viszont szerettem lenni, végzés után előbb az Egyetemi Életnél

majd a megyei lap kulturális rovatában dolgoztam. Igen sok színház- és könyvkritikát írtam, előbbieknek nem volt mindig jó fogadtatásuk a Csokonai Színházban, s néhány kritikát újraolvasva, azt mondom: olykor azért volt is némi ingerlő arrogancia a szerep-elemzéseimben. Kedveltem, talán leginkább a publicisztikai műfajok közül, a klasszikus, terjedelmi korlátokkal nem gátolt irodalmi-szociografikus riportot, és a Kosztolányi-féle, persze, utánozhatatlan, de azért egy sorozatban megpróbáltam, *Alakok*-féle tárcariportot. (Amelyről Németh László azt írta, 1929-ben: „salaktalan” mű.) Azt nem állítom, hogy nem voltak vitáim olykor szerkesztőkkel, főszerkesztőkkel a cikkek ilyen-olyan politikai, ideológiai áthallásai, vagy nem a kí-

Sütő András sírjánál, Marosvásárhelyen, 2021. szeptember 18.
(A. Szabó Magda, Abloncy László, Márkus Béla, Cs. Nagy Ibolya)

vánatosnak gondolt, elvárt következtetések, látletek miatt, de hadd jegyezzem meg Farkas Árpád nyomán: *nem volt kötelező nem igazat írni*. Lehetett: de *nem volt kötelező hazudni*. És soha nem fordult elő, hogy átírtak, változtatni akartak volna velem valamit, legföljebb nem került be a cikk a lapba, vagy a témát új feladatként megkapta valaki más.

– Szerény vagy most is. Több indulatos reflexiót olvastam néhány – talán nem szándékosan – vitaindító írásoddal kapcsolatban. De emeljük ki a kritikákat. Számodra mi a fontos, ha kritikát írsz, mi jellemzi a kritika-szemléletedet? Németh László például nagy jelentőséget tulajdonított a kritika szerepének. Te hogy látod a kritika helyzetét, feladatát, jelentőségét?

– Németh László talpig becsületes kritika-felfogását említed, talán arra is gondolva, amit az *Egy új nemzedék esztétikája* is taglal, s amelynek *Ars poetica* című kis fejezetéből súlyos tételemondatok is idézhetnénk itt. Olyanokat azonban, amelyek gyakorlati megvalósítására alighanem csak ő volt – következetesen – képes. Például? „Az az érzés, amelyre én ars poeticám fölépíteném: egyfajta tisztaságérzés: a szellemi határok tisztelete” – írja. De ez nem csupán a szerzőknek szóló intelem: hogy nem bánhatnak büntetlenül a kezük közé fogott anyaggal, mert „minden közlésforma tilalom is: engem csak erre használhatsz”, hiszen „mégiscsak be kell látni, hogy a fuvola nem ad trombitahangot”. A poétikai eszközök, és a „cél és eszköz” önkényes összekeverése, „csereberéje” is szétfeszítheti a mű szellemi határait. Azt is jelenti, hogy a kritikus, aki leírja, értelmezi a művet, valamiképpen bele is avatkozik, s ha túlzottan, ő maga is lerombolhatja a kritizált mű szellemi határait. No, de ki képes ugyanezt a határt mindig pontosan érzékelni, ha hiányzik belőle, márpedig hiányzik, a némethi zsenialitás? Vagyis, észleljük vagy sem, a személyiségünk a kritikáinkban is ott bujkál: ha tola-
kodóbb, támadóbb, az, ha belátóbb, segítőbb,

akkor az, s merenghetünk bizakodva, hogy melyik csoportba tartozónak tarthatjuk magunkat, avagy tartanak bennünket. Ha személyesebbre formálom mindezt, a kérdésed szerint, akkor a kép, talán, a következő. Hogyha valamely mű szellemisége, üzenete, sugallata vagy poétikai formajegyei *alapvetően* a saját eszmeiségem, szellemi, esztétikai ízlésem ellen valók, akkor, ha lehetséges, azt a művet kritikusként igyekszem elkerülni. Remélem, ez nem félreérthető: nem a konfrontációt kerülöm, ez nem jelenti a művel szembeni kritikátlanságot, ez színtiszta önzés. Jobban szeretem, ha a munka számomra is öröm: élvezetesebb eleve összerakhatónak tudni, amit kritikusként előbb szétbontunk, mint kényszerűen otthagyni romjaiban. Itt rezeg a kérdés: hogy akkor milyen is ez a számomra vonzó, említett szellemiség, eszmeiség, formavilág? Az esztétikai érték nem a küldetéses, közösségi vagy az én-kereső szubjektivitás fogalomkörében, azok mértékegysége szerint méretik meg, hanem a megjelenítés módozatainak, értékszintjének mértéke alapján, s mindkét esetben. S legyen szabad úgy vélekedni, azt gondolni, hogy jogom van jobban vonzódni, s ezt ki is nyilvánítani, azon művekhez, amelyekben ennek a mi világunknak a kép-kockái is fölfedezhetők. Amely könyv, írás mutatni akar valamit, ami nem csupán a szerző személyes komfortzónáján belül érvényes, hanem közösségi érvényessége is van. Király László így ír – arról, hogy miért nem sodorta magával, csupán játékosan meglegyintette a jelentésvesztő/túlburjánzó poétika szele – a *Reggel fél 7, Márai* című versében: „nem szeretnék posztmodern kalangyakaró lenni éppen itt – ki jó megszire ellátszik, csak épp a kévék hiányoznak körül”.

– *Számos átfogó tanulmányt írtál az erdélyi magyar irodalomról, annak szinte valamennyi meghatározó személyiségéről. Ha jól tudom, Sütő Andráshoz szoros barátság is fűzött. Tanulmányaid, interjúid mellett több tiltott könyvét is szerkesz-*

tetted, kiadtad. Hogyan alakult a barátságotok, amely nyilván szoroson összefüggött a társadalmi, kulturális értékmentéssel, valamint befolyásolta az is, hogy a rendszerváltozást követő években sok támadás érte, amelyben természetesen kiálltatok mellette? Hogyan ítéled meg az életmű mai sorsát?

– Még a Csokonai Kiadóban – a Hajdú-bihari Naplótól mentem az újonnan alakult kiadóhoz – jelent meg Sütő András két napló-esszé-cikk-dokumentumkötete. A *Szemet szóért* című bevezetőjében azt írja: „alapvető jogaink megszerzésének dolgában nagyrészt ott tartunk, ahol 1989 decemberében új reményekkel az égre fölnéztünk. A kezdeteknél tehát.” – S menyire igaza volt 1993-ban is. A *Heródes napjai – Naplójegyzetek az erdélyi magyarok exodusáról 1984–1987* címében hordja a lényegét, ez 1994-es kiadású. E kéziratok addig kiadhatatlanok voltak, fióklakók Romániában (ott egy ideig továbbra is még), ez a tény csak erősítette az író fenti aggályait. Az *Erdélyi változatlanságokat* már a Kossuth Egyetemi Kiadóban szerkesztettem, 2001-ben, az „emberhez méltatlan, jogfosztott, megalázott élet” drámai példáiról beszél benne az író – még mindig arról. A legutolsó Sütő-könyv – az író bravúros címadásának újabb példajaként is – a *Létvégi hajrában*, 2006-ban jelent meg, Sütő András még segédkezett – betegen is Ablonczy László keze alá dolgozgatva – a cikkek válogatásában, de korrigálni már nem tudta, s nem vehette kézbe az elkészült művét. A fájdalmasan önironikus cím is utal arra, hogy olyan leletmentés, sietve egybeválogatott anyagok tárháza a kötet, amelyek még mindig nem szólhattak megnyugtató kisebbségi-közösségi létállapotokról, anyanyelvi, kulturális szabadságról, következmények nélkül vállalható nemzetiségi identitásképről. Így teljes Sütő András életműve: novellák, drámák, esszék, publicisztika, dokumentumok, beadványok, levelek, naplók együtt, amelyek nélkül, bármelyik nélkül, csonkább, hiányosabb volna Európa így is gyalázatosan parányi tudása

a magyar kisebbségi sorsról. De Sütő András alkotásai nélkül csonkább lenne a romániai magyarság önismerete is. Ismétlem magamat, mert nem változik, miért is változna a velem, életművével kapcsolatos vélekedésem. A műveivel igazolható érték-képen nem változtat semmit, ha az irodalmi-történelmi-politikai közelmúlt-ra fókuszáló, azt rendbe rakni, mintegy újraolvasni igyekvő értelmiségi csoport némely tagja, vagy épp egy irodalomidegen irodalomelmélet képviselői Sütő András számára az esztétikumon kívüli partszakaszon, esetenként a „mozgalmi irodalomban” jelölnék ki a méltó helyet. A Hét című, marosvásárhelyi hetilapban 2005-ben lezajlott, több hónapos vita résztvevői közül ezzel kapcsolatban ide citálhatnánk pár nevet. Abban a vitában (egy összefoglalóban megírtam a Hitelben) maga a főszerkesztő is világító útjelző karókat vert le, hiszen tisztázta a *lényegét*. Ez pedig szerintem Sütő *magyar nacionalizmusa*, valamint az életműve iránti *érdektelenség*, amely nemcsak a Sütő-művek *amortizálódását* jelenti, de azokét is, akik e műveket esztétikai értéként írják le. Holott, ez a leghevesebb hozzászólásokból kiderült, mindezt a művek esztétikai megméréstét megkerülve nyilatkoztatták ki, talán a megismerés fáradságos és hosszas munkáját, a műolvasást is elhanyagolva, de nagy erkölcsi-szakmai magabiztossággal, „ragyogó irodalmárok sötét múltja” után kutakodva. Az íróval szembeni verbális támadásokról annyit mondanék: nincs szüksége védelemre, védik a művei, s azt: nyomasztó lehet elviselni a mások tehetségét azoknak, akik vágynak csupán ilyesféle rangra. Erős, szoros baráti kapcsolatban voltunk Sütő Andrással – Ablonczy Lacival; A. Szabó Magdával, a feleségével; Márkus Bélával; Görömbei Andrással együtt –, más lett nélküle Marosvásárhely is, és a hargitai Sikaszó, ahol egyszer az erdei házukban vendégeskedtünk, Éva asszony istápolása mellett.

– *Három eddigi monográfiád közül kettő szintén erdélyi magyar szerzőkről szól: Farkas Árpádról és Király Lászlóról. Adódik a kérdés: miért őket választottad?*

– Mindkettőjükre felkérést kaptam. De kaphattam volna, ha magam is nem tartom-tekintem mindkettőjüket a kortárs magyar költészet kiemelkedő alkotóinak. Ismét Sütő András idézem: úgy gondolta, hogy íróként egy nyelvi, kulturális, történelmi kényszerűségek szorításában élő közosság sorsának irodalomba emelése a dolga. Így gondolom én is, persze, könnyű a partvonalon kívülről egyetérteni, ugyanakkor nem a kizárólagos, csupán az egyik lehetséges művészi ars poeticának tekintve ezt (az író sem mondott mást). Azzal együtt értelmezendő mindez, hogy az alkotás, a mű, ez a már teremtett világ nem születhet meg – akkor nem irodalom – az esztétikumképzés értékes formai elemei nélkül. Úgy vélem, mindkét költő esetében egységben van az íróletből fakadó morális kötelességtudat és a megjelenítés, a poézis magas esztétikuma. Öröm volt végigolvasni, alakulásában látni, igyekezni megfejteni az életművüket.

– *Valamennyi szerző más-más megközelítést, értelmezési módot igényel, mégis a monográfiák írásakor kialakult-e meghatározó munkamódszered? Mit tartasz a legfontosabbnak hangsúlyozni egy monográfia keretein belül?*

– Nincs köbe vésett szabályrendszere annak, miképpen íródhat meg egy alkotói pályakép, vagy épp monográfia, legföljebb (sorozatok esetében) a kiadó kérheti bizonyos formakövetelmények betartását. És igazad van, minden életmű más megközelítést igényel. Kiss Anna utánozhatatlanul sűrű képvilágú, burjánzó, különleges víziókat megjelenítő, gyönyörű nyelvezetével az olvasót egy pillanatra el nem engedő életműve esetében például nem lehetett egy lezártan eligazító bevezetőben tisztázni, milyen ez a líravilág, csak kisebb értelmezési pontokat jelölhettem. A költő saját metaforájánál

Szilágyi Istvánnal és az unokájával a Hargitán

maradva: egy szövőszéken nő ennek a poézisnek a végenincs szőnyege, a művek minden, sokadik olvasásakor is feltűnnek a mintavariánsok, amelyek úgy régiak, hogy egyben újak is: vagyis, miközben a szöveget írtam, folyton folyvást olvastam, eleitől újrakezdve minden könyvét, hogy el ne tűnjenek azok az egymásba kapaszkodó szálak, színek. A Farkas Árpád-monográfia írásakor úgy jártam el, hogy a hosszú bevezetőt alapvetésnek szántam: a továbbiakban bizonyítani vagy cáfolni szándékoztam a magam tételeit, illetve mások előfeltevéseit, ítéleteit. Király László életműve több műfajú: versek, lírai próza, novellák, regény együtt. A kronológián belül tematikai fejezetekbe is rendeztem a műveket. A monográfiáknak a szakirodalmat, a recepciót is tárgyalnia-használnia kell, illik, csak a közömbös, az értékítéletet elmosókat kerültem.

– *A határon túli magyarság sorsával kapcsolatos felelősségvállalás, a hungarológia tudomány, a hi-*

ánypótló kutatások, s ezek nyomán a mai napig szinte tankönyvként olvasható kiadványok megjelenetése szintén meghatározó hagyománnyá váltak a debreceni egyetemi közegben. A politikai-gazdasági változások következményeként sok változás történt. Hogy ítéled meg a kisebbségben élő magyarság helyzetét, a trianoni diktátum 100. évfordulóját követően?

– Nem lehet, nem is méltányos, de nem is tudnám pár mondattal elintézni a választ, hiszen az én tapasztalataim kezdetektől az irodalom, a színház világára, azon belül is a romániai magyarság irodalmára, művészeti életére korlátozódnak elsősorban: bennük, általuk persze ott van a megjelenített élet. Tehát futó, felületi jelzés, amit mondok, csonka így a kép, mert csak egy negatív, de eléggé elkésztető, *hungarológiai* példát említek – mégis – arra: *Európa szabadon, kényszer nélkül*ien önfeladó igyekeztének mára megvannak a kisebbségi változatai is. Néhány éve Kolozsváron rendezték meg

Kuncz Aladár Fekete kolostoránál Noirmoutier-ben

a soros hungarológiai kongresszust. A tanácskozás egyik szekciójának témája éppen a kisebbségek, a fogalomnak mára igencsak kitágult értelmezése, témaköre volt. Így szólt az egyik előadás tartalmi címe ott, az egyetemen, ahol még a mosdó szót sem lehetett magyarul kiírni: *a diákhitelt felvett, s azt visszafizetni nehezen tudók kisebbségének problémája*. Ezt vélte fontosnak a szerző! Egy másik előadó azt taglalta: a magyarországi kritikai beszéd *gyarmatosítja* az erdélyi irodalmat, vagyis kisajátítja az értékállítást. Világosabban: túlértékeli, ideológiai alapokon ítél. Ez, azon túl, hogy egy hamis sztereotípiát, hiszen ki így ítél, ki úgy, mások tekintete pedig közömbösen elsuhan a kisebbségi irodalmak fölött, az állítás szerintem

a lustaság fedőneve. Ki akadályozza meg ugyanis az önálló, és szerintük valós értékrend megmutatásában, kiigazításában azokat a magukat *gyarmatosítottaknak* vélő kisebbségi irodalomtörténészeket, kritikusokat, akik tévesnek gondolják az amúgy sem létező itteni értékegységet? Annyit fűznék még ehhez: az évtizedek során tanúja voltam, tanúi voltunk igen sok ember erkölcsi-szakmai helyállásának, következetes önazonosságának, ajándék számunkra például Szilágyi Istvánék, a farkaslakai, Tamási Áron szellemi jelenlétén munkálkodó Hadnagyaspár barátsága, s az volt a szatmárnémeti színház kiváló művészeinek, Ács Alajosnak a baráti szeretete is. Aki azért nem települt át, holott karakterében, tehetségében Páger Antal,

Szabó Sándor társa lehetett volna itt, mert nem tudta otthagyni a kertje „kukacos cseresznyefáját”, meg a Szamost, ahol a kutyáit úsztatta...

– *Tamási Áron életművét is szíveden viseled. Irodalomtörténészként és a Tamási Áron Alapítvány kuratóriumának tagjaként tanulmányozod, figyelemmel kíséred a kiadványokat, új kiadásokat, színházi, filmes adaptációkat. Emellett évente átadásra kerül a Tamási Áron-díj és ösztöndíjak tehetséges erdélyi magyar fiatalok számára. Mit jelent neked Tamási hagyatéka, miért fontos számodra az alapítványi munka? Most jelent meg az A. Szabó Magdával közösen kiadott Tamási-album az MMA Kiadónál. Miért tekinthető ez a kötet kuriózumnak?*

– Ne tekintse senki fellengzős kijelentésnek: a Tamási Áron özvegye, Bokor Ágota által 1992-ben létrehozott alapítvány kuratóriumának – az író végrendelete által is meghatáro-

zott – feladata képviselni, megőrizni és tovább hagyományozni az író szellemiségét, alkotói-emberi hitvallását. Mindenkor Tamási Áron önvallomása szerint: „vallom és hirdetem, s mindig hirdetni fogom, hogy az országok felett van egy szellemi és erkölcsi közösség, amely a világon szétszórta élő magyarokat egybe-kapcsolja és egy lelki impériumban egyesíti”. Ez megtisztelő feladat, nagyon sokrétű, s jó érzés, ezt te is ismered, hiszen kurátortársak vagyunk, hogy az író eszmeiségének, poétikai értékének megítélésében mennyire azonos a kurátorok gondolkodásmódja. E feladat ösztönözt bennünket arra, hogy elkészítsük ezt a könyvet. Elegáns, szép kötet, ezért köszönet jár az MMA Kiadó munkatársainak, s lehet, hogy valóban vannak az albumban kuriózumok is. Mindenekelőtt a képanyag: eddig ismeretlen, nem közölt

Tamási szülőházánál, 2021. szeptember 19. Az idei Tamási-díjat Kilyén Ilka színésznő kapta. (Jakab Emil fotója)

fotók, grafikák tucatjai. Azután terjedelmes bibliográfiai és szakirodalmi melléklet, korabeli kritika-szemlék, és bősséggel korántsem közismert Tamási-cikkek részletei (s a pályakép is kerüli az esetleg olvasót elrettentő szakzsarogont). És ami az eddig megjelent monográfiákból, tanulmánykötetekből, albumokból hiányzik: az író színre vitt drámáinak, játékaiknak majdnem teljes bemutató-listája, s a hozzájuk társítható színlapok, előadásfotók sokasága.

– *A harmadik monográfiád, amely időrendben az első volt, Kiss Annáról készült. Több olyan kritikád és tanulmányod is megjelent, amelyek női szerzőkről szólnak. Például Vathy Zsuzsáról, aki Lázár Ervin feleségeként, édesanyaként gyakran tematizálta a nőiség és írói hivatás összehangolásának problematikáját és szépségeit. Található némi párhuzam a sorsotokat illetően: férjed Márkus Béla, aki szintén irodalomtörténész, s három gyermeket neveltetek fel. Probléma-e ma is a „saját szoba”, meglátásod szerint van-e női és férfi szerző, vagy csupán szerző és művek vannak?*

– Igen, csupán szerző és művek vannak. És még van az, amit a genderizálódó, lassan százféle (nyolcvanhétnél tartunk?) szexuális önmeghatározást, gyermekek nemi átalakító műtéteit emberi alapjogként hirdető – olvastam valahol azt az ámulatot keltő állítást is, hogy –, *evolúciós változást* megjelenítő európai és világpanoráma lassan már nem óhajt megnevezni sem: hogy mégis van azért férfi szerző, és van női szerző. Tekintsük ezt az én régimódi magánsejtésemnek: a nőírók *mindig* másfajta érzékenységgel rezonálnak a világ dolgaira. Sőt: valahogyan, valamiképpen beleköltöznek a műveik férfialakjaiba is.

– *A világ átpolarizálódni látszik. Mit gondolsz, a történelem megismétli magát? Milyen következményekre számíthat a magyarságra és a magyar kultúrára vonatkozóan?*

– Gyanítom, hogy nem az emberiség történelmének nagy, egymást követő civilizációs omlásaira gondolsz, kulturális vagy politikai megbirodalmak bukására, hanem a mi kisországnyi bajainkra s éppenséggel a mára. Amikor erre a kérdésre válaszolok, október 23-ának kora estéje van, láttam egy hatalmas békemenetet, tegnap pedig a moziban az *Elkxrtuk* című filmet. A női 007-es bravúrjaira hajazó menekülés-jelenet amúgy látványos képeit leszámítva, alapinveniójában dermesztően valóságos film volt. Az 1990-ben magunk mögött hagyni remélt kommunista ideológia, stratégia és taktika, az összes hatalomtechnikai fogás megjelenik benne, a 2006-os rendőrterror képeivel, tényeivel hitelesítve: tizenöt évvel a rendszer-változást, némi *délutáni csendespihenőt* követően ismét garázdálkodhatott a hamvaiból föltámadt élcsapat. (A feltámadáshoz persze, ez tagadhatatlan, előzetes választópolgári felhatalmazás, segédlet is kellett.) Most pedig, újabb másfél évtizeddel később az önmagát már baloldali demokratának, miegyébnek tituláló ellenzék egy újabb élcsapata pontosan másolja a hajdani, az ős-kommunista hatalomtechnika módszertanát. És a kérdésre csak azt a választ adhatom: én nagyon bízom a magyarság és a magyar kultúra jövőjében.

Ekler Andrea

Ekler Andrea
(1971, Budapest) kritikus,
irodalomtörténész, szer-
kesztő, József Attila-díjas